

hanc viventium terram ille nos dignetur inducere, qui terræ nostræ mortalia non dedignatus est tolerare : quatenus sic ibi lacte et melle vescamur, ut Salvatoris nostri præsentia, et melliflua divinitatis ejus

A dulcedine satiemur, qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

SELECTA VETERUM TESTIMONIA DE SANCTO HILARIO.

Hieronymi ex epistola vi, ad Florentium.

Interpretationem quoque psalmodum Davidicorum et prolixum valde librum de Synodis sancti Hilarii, quem ei apud Treviros manu mea ipse descripseram, æque ut mihi transferas peto.

Ejusdem ex epistola vii, ad Lætam.

Athanasii epistolas et Hilarii libros inoffenso decurrat pede : illorum tractatibus, illorum delectetur ingenii, in quorum libris pietas fidei non vacillet. Cæteros sic legat, ut magis judicet, quam se- B quatur.

Ejusdem ex epist. xiii, ad Paulinum.

Sanctus Hilarius Gallicano cothurno attollitur : et cum Græciæ floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, et a lectione fratrum simpliciorum procul est.

Ejusdem ex Apologia adversus Rufinum.

Si auctoritatem suo operi præstruebat, volens quos sequeretur ostendere; habuit in promptu Hilarium confessorem, qui quadraginta ferme millia versuum Origenis in Job et psalmos transtulit.

Ejusdem ex epist. lxxxiii, ad Magnum.

Hilarius meorum confessor temporum et episcopus duodecim Quintiliani libros et stylo imitatus est, et numero : brevique libello, quem scripsit C contra Dioscorum medicum, quid in litteris posset ostendit.

Ejusdem ex epist. lxxxix, ad Augustinum.

Apud Latinos autem Hilarius Pictavensis et Eusebius Vercellensis episcopus Origenem et Eusebium transtulerunt.

Ejusdem ex epist. cxli, ad Marcellam.

Miror te in Hilarii commentariis non legisse, excusorum filios, credentium populos interpretari.... Quil igitur faciam? Tantum virum et temporibus suis disertissimam reprehendere non audeo, qui et confessionis suæ merito, et vite industria, et eloquentiæ claritate, ubicumque Romanum nomen est, prædicatur, etc.

Ejusdem ex epist. cxlvii, ad Amandum.

Miror te hoc a me quærere voluisse, cum sanctus Hilarius Pictavensis episcopus undecimum librum contra Arianos hac quæstione et solutione compleverit.

Ejusdem præfat. in lib. viii, Comment. in Esaiam.

Si flumen eloquentiæ et concinnas declamationes desiderant; legant Tullium, Gallionem, Gabinianum, et, ut ad nostros veniam, Tertullianum, Cyprianum, Minutium, Arnobium, Lactantium, Hilarium.

Ejusdem præfat. in lib. ii. Comment. ad Galatas.

Hilarius latinæ eloquentiæ Rhodanus, Gallus ipse

et Pictavis genitus, in Hymnorum carmine, Gallos indociles vocat.

Rufini de adulteratione librorum Origenis.

Hilarius Pictavensis episcopus, confessor fidei catholicæ fuit. Hic cum ad emendationem eorum, qui Ariminensi perfidiæ subscripserant, librum instructionis plenissimæ conscripsisset, etc.

Aliud ejusdem testimonium vide supra, col. 167, d.

Augustini lib. vi de Trinit. cap. 10.

Quidam cum vellet brevissime singularum in Trinitate personarum insinuare propria, *Æternitas*, inquit, *in Patre, species in imagine, usus in munere*. Et quia non mediocris auctoritatis in tractatione Scripturarum et assertionem fidei vir exstitit, Hilarius enim hoc in libris suis posuit, horum verborum, id est patris et imaginis et muneris et æternitatis et speciei et usus abditam scrutatam intelligentiam, etc.

Ejusdem lib. i, contra Julianum, c. 3.

Audi adhuc quod te possit amplius commovere atque turbare, et utinam in melius commutare. Ecclesiæ catholicæ adversus hæreticos acerrimum defensorem venerandum quis ignoret Hilarium episcopum Gallum? Qui cum de Christi carne ageret, attende quid dixerit.

Et lib. ii, cap. 8, n. 26, 27 et 28.

Audi et beatissimum Hilarium ubi speret hominis perfectionem... In quadam vero homilia de libro sancti Job attende quid dicat.. In expositione autem primi psalmi idem doctor non dubitat dicere... Catholicus loquitur, insignis Ecclesiarum doctor loquitur, Hilarius loquitur.

Cassiani lib. vii de Incarn., cap. 24, cujus verba exscripserunt Alcuinus lib. iv, contra Felicem, et Ratramnus Spicil. tom. 1, p. 335.

Hilarius vir virtutum omnium atque ornamentorum; et sicut vita, ita eloquentia insignis : qui et magister Ecclesiarum et sacerdos, non per sua tantum merita, sed etiam per profectus crevit aliorum : et inter procillas persecutionum ita immobilis perstitit, ut per invictæ fidei fortitudinem etiam Confessoris cœperit dignitatem, in libro fidei primo testatur, etc.

Vincentii Lirinensis in Commonitorio.

Tertullianus catholici dogmatis, id est, universalis ac vetustæ fidei parum tenax, ac disertior multo quam felicior, mutata deinceps sententia fecit ad extremum, quod de eo beatus confessor Hilarius quodam loco scribit : *Sequenti, inquit, errore detraxit scriptis probabilitibus auctoritatem (In Nutth. c. v, n. 1).*

Facundi Herimianensis lib. 1, cap. 4.

Si igitur, Hilario quoque, doctissimo antistite et fortissimo confessore, etc.

Ejusdem lib. x, cap. 7.

Beatus Hilarius, Arianorum potentissimus atque acerrimus expugnator, et constantissimus fidei Christianæ confessor in epistola, quam de exilio scripsit episcopis Germaniæ primæ et Germaniæ secundæ et primæ Belgiæ, etc.

Ejusdem lib. contra Macianum.

Reprehendere audeat Hilarium prudentem ac moderatum gubernatorem Ecclesiæ.

Cassiodori lib. de Instit. divin. litt. cap. 17 et 18.

Tunc in illo choro sanctissimo Patrum tibi eum eligere poteris, cum quo suavissime, colloquaris. Difficile dictu est quam frequenti occasione reperta B Scripturas sanctas locis aptissimis potentes aperiant; ut subito transiens discas, quod te negligenter præterisse cognoscis. Testes sunt doctissimi viri diversa laude præcipui, quibus, velut stellis micantibus cœlum, fulget Ecclesia: inter quos sanctus Hilarius Pictaviensis urbis episcopus nimia profunditate subtilis et cautissimus disputator incedit, altasque divinarum Scripturarum abyssos in medium reverenter adducens facit.

Venantii Fortunati lib. 1, de Vita S. Martini.

Et quia summus apex fidei, virtutis, honoris, Hilarius famæ radios jaculabat in orbem, Rite (a) sacerdotii penetralia jura gubernans Buccina terribilis, tuba legis, præco tonantis, Pulchrior electro, ter cocto ardentior auro, Largior Eridano, Rhodano torrentior amplo, Uberior Nilo, generoso sparsior Histro, Cordis inundantis docilis ructare fluenta, Fontibus ingenii (b) sitientia pectora rorans, Meus (c) evangelici bis bini plena libelli, Quattuor ore suo manans nova flumina mundo, Ornatum Ecclesiæ, pollens diadema coruscum In membris Christi capitis velut infula fulgens, Pectore belligerans, adamantinis arte topazos, Ad virtutis opus meus inconcussa palæstris, Gemmifer eloquiis, radiantior ore lapillis, Doctor apostolicus vacuans ratione sophistas, Dogmate, luce, fide, informans virtute sequaces. Hostibus hic quoniam gravis insuperabilis esset, Ducitur exilio, (d) qua longa Seleucia tendit. Regis et auxilio petit (e) hinc sua præmia miles, Cujus in abcessu errori vaga Gallia cedit, Et regio titubat tanta se turre movente. Hoc ubi præpropere Martinus comperit, inde Constituit cellam sub vertice Mediolani, etc.

Ex veteri inscriptione.

Hilarius cubat hac Pictavus episcopus urna,
Defensor nostræ terrificus fidei.

(a) Editi, sacerdotis.

(b) Ed. sitientibus.

(c) Ed. Evangelii.

(d) Ed. quia longa silentis.

(e) Ed. hic.

A Istius aspectum, serpentes ferre nequibant:

Nescio quæ in vultu spicula Sanctus habet.

Alcuini Poem. 65.

Hoc altare pater præsul Hilarius ornat,

Notus in orbe procul, doctor ubique pius.

Ilac magis victor meritis memoratur in ara,

Indita præclarus miles in arma potens.

Hincmari de prædest. c. 5.

Sanctus Leo ad Chalcedonense concilium confirmandum eju- dem B. Hilarii testimonia inter catholicorum doctorum exempla etiam prima connumerat: et B. Gelasius eum sicut et S. Augustinum et Cyprianum atque Leonem sive Hieronymum, receptissimum in catalogo Scriptorum ecclesiasticorum atque illustrium computat. Sed et de eo, ut notum est, a notissimo dicitur, Hilarius episcopus Romanorum lucifer, Ecclesiarum lucerna et pretiosa lampas, pulchro aureoque ore loquitur universa.

Et cap. 25.

Beatus Hilarius doctor catholicus, qui propter excellentem doctrinam Romanorum lucifer appellatur.

Laufrenci testimonium videsis supra col. 53, d.

Fulberti Carnot. epist. xxi ad Abbonem.

Tu quoque dereliquisti nos, sancte pater Hilari, qui olim unitatem Ecclesiæ Spiritus sancti gladio tuebaris.

Ex Sacramentario biblioth. reg. 386, in quo Nicænum Symbolum sine additione filioque exstat, kal. novemb. Natale sancti Hilarii.

C Adorabilem (a) populi, beatissimi Helarii antestitis festivitatem solemniter recurrentem, cujus lingua in sæculo pro sanctæ Trinitatis æqualitate sic tonuit, ut hujus mundi principem miles Christi prosterneret, et in cœlestis Regis aula victor intraret, Dominum votis uberioribus deprecemur; ut qui eum inter diversas acies ita fecit esse sollicitum, ut redderet inter bella securum, nobis concedere dignetur, ut quod in ejus honore deprecemur, eo suffragante consequi mereamur.

Ex eodem codice regio, necnon ex ms. Missali Rattoldi et Colb. 1927 in præfatione Missæ.

Vere dignum et justum est gratias agere, vota solvere, munera consecrare, Domine sancte Pater omnipotens æternæ Deus, qui beatum Hilarium confessorem tuum prælegisti tibi sacratæ confessionis tuæ antistitem, ingenti lumine coruscantem, uorum lenitate pollentem, fidei fervore flagrantem, eloquii fonte torrentem: cui quæ sit gloriatio (*Reg. ms. glorificatio*,) ostendit concursus ad tumulum, purificatio incursorum, medela languentium, mirandarum signa virtutum. Qui etsi hic natura fecit finem per transitum, illic vivunt Pontificis merita post sepulcrum, ubi præsentia Salvatoris est J. C. Domini nostri: per quem, etc.

(a) F. adorabile... festivitatem... recurrente. *Idem elogium hisdem kal. in ms. S. Gatiani exstat in modum orationis Deo fusæ.*

Ex ms. Missali S. Gatiani Turon.

Vere dignum et justum est, æternæ Deus, qui B. Hilarium confessorem tuum et scientiæ documentis replesti, et virtutum ornamentis ditasti: quem ita multimodo pietatis imbuisti, ut ipse tibi et ara et sacrificium et sacerdos esset et templum per Christum, etc.

Ex Benigniano Missali ms. necnon Noviom., Corb., Colb., Reg. etc.

Deus, cujus miseratione delinquentes mutantur ad veniam, justi transferuntur ad palmam, qui infusus in corde B. Hilarii antistitis, quasi de tuo templo fidei responsa dedisti, concede propitius, ut qui tunc inclytum Confessorem tuum fecisti Cæsarem non timere, ejus intercessione ab spiritali hoste plebem protegas obsecrantem, ut cujus solemnitate tripudiat, ejus sit fida prece defensa.

Ex iisdem mss. super Oblata.

Universitatis conditor, et humani generis reformator, annue, quæsumus, omnipotens Deus precibus nostris, ut qui miramur in Doctore quod colimus, mereamur in munere quod placeamus: et sicut B. Hilario confessore tuo atque pontifice dedisti, da

A Ecclesiæ tuæ concordiam, memoriam gloriosam; eo obtinente, ut sacrificium nostrum ejus meritis tibi efficiatur acceptum: (vel ut in *ms. Remensis ecclesiæ*) ut sicut B. Hilarii confessoris tui atque pontificis meritis dedisti Ecclesiæ tuæ concordiam memoriamque gloriosam, da ut sacrificium, etc.

Ex ms. Missali S. Gatiani Turon. Collecta.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut excellentiam verbi tui, quam B. Hilarius confessor gloriosus asseruit, et convenienter intelligere valeamus, et veraciter confiteri.

Ex Pontificali Ebroicensis ecclesiæ, Bened.

Deus, fundator fidei, indulgitor sacerdotii, congregatio plebis, sanctificatio confessoris, qui beatum Hilarium (*forte, ad hoc*) ab hac armasti virtute, ut tibi militaret in fide, concede huic familiæ pro se hunc intercessorem esse, quem votis colit pontificem in fide. Amen. Sit apud te pro nobis exorator, qui tunc contra hæreticos pro te adstitit assertor; ut te retribuente populus crescat innumerus, quod sudavit in fide sacerdos. Ille vos benedicat. Amen. Quod ipse. Amen.

NOTITIA LITTERARIA

IN SANCTUM HILARIUM, AUCTORE SCHÖENEMANN.

(*Biblioth. PP. t. 1. p. 273-294.*)

§ 1. *Vita.* -- Natus est Hilarius Pictavii in Gallia sub initium sæculi IV, parentibus gentilibus, non infimi loci. Quo factum est, ut optime litteris et ingenio disciplinis, ut tunc temporis in Galliis earum conditio, erudiretur, litterarumque assuetudine in libros sacros incideret, quorum præstantia et imprimis sententiarum gravitate captus, se uxoremque et filiam Apram nomine fidei christianæ addixit. Prima quidem, quam in contubernio Christianorum exegit, ætas pariter ac tempus, quod gentilis adhuc traduxit, in obscuro latet. Summum ecclesiasticæ dignitatis fastigium quin eruditione, morum integritate et devoto penitus religioni animo meruerit, nullum dubium est. Num vero ab inferioribus clericorum gradibus sensim ascenderit, an subito in sedem episcopalem sit evehctus, divinare difficile sit. Certius videtur annus, quo episcopi sedem occupaverit, CCCL, poni. Hilarius hoc officio imprimis sibi datum existimabat, fidem orthodoxam, quæ audiebat, contra Arianorum vexationes defendere; quod scriptis juxta ac viva voce animoque intrepido, sed nimio fervore ac vehementia nec ea ubivis, quam res imperii et ecclesiæ posebant, prudentia præstitit. Ac primum quidem in hac causa an 355, post concilia Arelate et Mediolani an. 353 et 355, celebrata *librum unum ad Constantium* misit, adhortatus imperatorem, ut orthodoxæ fidei sectatores persequi desisteret. Simul Saturnino Arelatis episcopo, Ursacioque et Valenti episcopis, Arianae factionis per Gallias, Pannoniam ac Mœsiam

statoribus, omnem secum communionem interdixit. Non impune. Nam Saturninus, qui plurimum gratia apud imperatorem valebat, effecit, ut Biterras (1), concilium decerneretur, a quo abesse Hilario per Constantium non licebat, quamvis quæ Athanasio et ipsi intenderentur ibi pericula, facile prævideret. Ergo quicquid in illo concilio pro Athanasio et concilii Nicæni formulis contra Arianos ab eo proferebatur, quod non nisi desultorie per illos fieri poterat, ad ipsum solum apud imperatorem invidia oplendum valuit jussuque Constantii Phrygiam in exilium missus est. Rhodano, Tolosæ episcopo, comite. Quo loco inimici ejus huc dubie putaverant exilii penam non leviter fore exacerbantem, quando non Phrygiam solum, sed omnem Asiam minorem Arianis plenam cognosceret. Et accidit sane, sed mitigabatur dolor Gallicanorum episcoporum litteris, quibus vinculum et communionem inter eum et ecclesiam Gallicanam salvam fore ac integram, Saturninum contra in Ecclesiæ societatem non admissum iri significabant. Hinc ad eos perscripsit *librum de Synodis s. de fide Orientalium et libros de Trinitate* absolvit. Anno autem 359, cum concilia Arimini et Seleuciæ haberentur, Hilarius quoque, incertum quo auctore et impulsore, certe injussu imperatoris accitus est. Cumque Anomœi vicissent, Constantinopolim cum legatis synodi petiit expectaturus, Phrygiamne an Gallias repetere jubere-

(1) *Beziers* in Languedoc.